

Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Irodalomtudományi Tanszék

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

**Gyöngyösi István műveinek recepciótörténete
– A kiadás kérdései –**

Témavezető
Dr. Egyed Emese
egyetemi tanár

Doktorandusz
Demeter Zsuzsa

Kolozsvár
2011

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETŐ

II. ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI MEGFONTOLÁSOK

III. GYÖNGYÖSI ISTVÁN MŰVEINEK KIADÁSTÖRTÉNETE

III.1. BEVEZETŐ

III.2. A KIADÁSTÖRTÉNET ELSŐ SZAKASZA: (1629) 1664–1702 (1704)

III.2.1. Murányi Vénus a kassai nyomdában (1664)

III.2.2. A hamisító: Tsétsi Zakariás (Márssal társolkodó Murányi Vénus, 1702)

III.2.3. A lőcsei Brewer-nyomda Gyöngyösi-kiadásai

III.3. A KIADÁSTÖRTÉNET MÁSODIK SZAKASZA: 1704–1796

III.3.1. Kassa, Lőcse és Bártfa nyomdáinak Gyöngyösi-kiadásai

III.3.2. A budai Landerer-nyomda Gyöngyösi-kiadásai (1725–1796)

III.3.3. A pozsonyi (pesti) Landerer-műhely Gyöngyösi-kiadásai

III.3.3.1. Dugonics András Gyöngyösi-kiadása

III.3.4. A pozsonyi Langutti-nyomda Gyöngyösi-kiadása

III.3.5. Patzkó Ferenc pest–pozsonyi nyomdájának Gyöngyösi-kiadása

III.3.6. A debreceni, a soproni és a nagyszombati egyetemi nyomda Gyöngyösi-kiadásai

III.3.7. Kolozsvár nyomdáinak Gyöngyösi-kiadásai

III.3.8. A győri Streibig-nyomda Gyöngyösi-kiadásai

III.3.9. A nyomtatás helye és a nyomdász nevének feltüntetése nélkül megjelent Gyöngyösi-kiadások

III.4. A KIADÁSTÖRTÉNET HARMADIK SZAKASZA: 1796–1864/65

III.5. A KIADÁSTÖRTÉNET NEGYEDIK SZAKASZA: 1864/65–1904

III.6. A KIADÁSTÖRTÉNET ÖTÖDIK SZAKASZA: 1904–2005

III.7. KIADÁSTÖRTÉNETI ÖSSZEGRÖZÉS

IV. „MAGYAR OVIDIUSOK” ÉS „IMPOSTOROK” – GYÖNGYÖSI-RECEPCIÓ A 18. SZÁZAD UTOLSÓ HARMADÁBAN

IV.1. GYÖNGYÖSI-HAGYOMÁNY ÉS IRODALOMSZEMLÉLET

V. KOVÁSZNAI SÁNDOR GYÖNGYÖSI-KIADÁSTERVEZETE

V.1. KOVÁSZNAI TÓTH SÁNDOR ÉS A 18. SZÁZAD VÉGI MECENATÚRA

V.2. KOVÁSZNAI MUNKÁSSÁGA, LITERATÚRASZEMLÉLETE

V.3. „MÉG MEG-JÖ GYÖNGYÖSINEK A’ BETSÜLETI” – KOVÁSZNAI SÁNDOR GYÖNGYÖSI-KIADÁSTERVEZETÉNEK PROBLÉMÁIRÓL

V.3.1. Kovásznai Sándor és Ráday Gedeon levelezése

V.3.2. Zilai Sámuel és Ráday Gedeon levelezése

V.3.2.1. Zilai Sámuel, a közvetítő

V.3.2.2. Zilai Sámuel, a címzett

V.3.3. A Szerencsi Nagy István- és a Kovásznai–Zilai-féle kiadástervezet

V.3.4. Kovásznai és Szombathi János levelezése

V.3.5. Kovásznai korai Gyöngyösi-másolatai

V.4. „FELETTE SAJNÁLJUK, HOGY A' GYÖNGYÖSIN NEM DOLGOZHATUNK” – A GYÖNGYÖSI-KIADÁS ELŐMUNKÁLATAI

V.4.1. *A Magyar Ovidius művei*

V.4.2. *A személyes sorspárhuzam és a szerzői életmű narratívája*

V.4.3. *Történetiségelv, regionális öntudat*

V.4.4. *Antikvitás és imitációelv*

V.4.5. *Szerzőség és kronológia*

V.4.6. *Zrínyi és Gyöngyösi*

V.5. A GYÖNGYÖSI-KOMMENTÁR

V.5.1. *Kommentár – az autoritás határai*

V.5.2. *Elöljáró-beszéd*

V.5.2.1. *Olvasóra való kitekintés*

V.5.2.2. *Módszertani problémák az előbeszédben*

V.5.3. *„E' Phoenixnek világosításában, a' mit tudtam, le-irtam” – a szövegmagyarázó jegyzékek és forrásai*

V.5.3.1. *Grammatikai és szintaktikai jegyzések*

V.5.3.2. *Retorikai jegyzések*

V.5.3.3. *Poétikai jegyzések*

V.5.3.4. *Históriai jegyzések*

VI. LEVELEK HAGYOMÁNYKONCEPCIÓJA – A KAZINCZY–RÁDAY-LEVELEZÉS GYÖNGYÖSI-KÉPE

VI.1. PÁRHUZAMOS LEVELEZÉS, VÁLTOZÓ GYÖNGYÖSI-KÉP

VI.2. A GYÖNGYÖSI-HAGYOMÁNY NYOMÁBAN

VI.2.1. *Előzmények*

VI.2.2. *„Hazámnak hasznára lehessenek”*

VI.2.3. *„Zrínyi Miklóst és Gyöngyösit legfőbb két magyar poétának tartom”*

VI.2.4. *„A' Gömöri Gyöngyösi azt vallja Praefatiójában, hogy ő szókat csinált”*

VII. KONKLÚZIÓK

VIII. APPENDIX

VIII.1. A KOVÁSZNAI-KATALÓGUS ALAPJÁN AZONOSÍTOTT FORRÁSOK

VIII.2. A KOMMENTÁR ALAPJÁN AZONOSÍTOTT KÉZIRATOS FORRÁSOK

VIII.3. A KOMMENTÁR ALAPJÁN AZONOSÍTOTT NYOMTATOTT FORRÁSOK

IX. FORRÁSJEGYZÉK ÉS SZAKIRODALOM

IX.1. FORRÁSJEGYZÉK

IX.1.1. *Kéziratok*

IX.1.2. *Nyomtatott források*

IX.2. SZAKIRODALOM

KULCSSZAVAK

Magyar irodalom a 18. században, felvilágosodás, kommentár, irodalmi recepció, irodalmi levelezés, regionális identitás, nyomdászat, Gyöngyösi István műveinek kiadása, Kovásznai Tóth Sándor

A DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

1. ELŐZMÉNYEK ÉS PROBLÉMÁK A GYÖNGYÖSI-KUTATÁSBAN

Elég csak átlapoznunk a Gyöngyösi-recepciótörténet majd' háromszázötven évében megszületett kritikákat, tanulmányokat ahhoz, hogy láthassuk, Gyöngyösi István műveinek recepciótörténeti áttekintése, teljes körű vizsgálata nem képezheti egyetlen doktori disszertáció témáját. A Gyöngyösi-recepciótörténetben ugyanis más-más hangsúlyeltolódásokat tapasztalhatunk akkor, ha annak 18. századi vetületét, a recepció kezdeteit vizsgáljuk, amely egyidős a kibontakozó irodalmi nyilvánosság fórumaival, s más kérdéseket fogalmazhatunk meg akkor, ha a 19. századi, egyre inkább perifériára szoruló Gyöngyösi-kép szegmenseiről beszélünk, és ekkor még nem vetettünk számot a 20. század két nagyarányú szövegkiadási vállalkozásával vagy netán az első Gyöngyösi-monográfia megszületésével.

Olyan szerzőről beszélünk ugyanis, akinek jól körvonalazott helye van a magyar irodalmi kánonban, munkássága – napjainkig több mint száz kiadása látott napvilágot – sokáig meghatározta a magyar irodalmi közbeszédet, olvasási módot, s a 18. század végi népszerűségének csökkenése után is folyamatos állásfoglalásra készítette az adott korok írástudóit. Éppen ezért hatásának főbb kérdéseit, mint például a magyar vershagyományra vagy a műfaji „létformákra” kifejtett hatását nagyrészt feltárta a szakirodalom, s ugyanúgy egységes, kanonizált recepciótörténeti ív bontakozik ki a legutóbbi szövegkiadások utószavaiból is. Irodalomtörténet-írásunk rendelkezik Gyöngyösire vonatkoztatott sommás ítéletekkel, amelyekre nap mint nap hivatkozhatunk, így például közhelynek számít, hogy Kazinczy fellépéséhez köthető szerzőnk 18. századi tündöklésének leáldozása, a „Monasticus, Aesthetica nélkül való verseknek” gyarapítója és a „fecsegő Gyöngyösi”-kép uralja az egész 19. századi Gyöngyösi-diskurzust, s ugyanilyen meghatározónak bizonyult a Zrínyivel való szembeállítás is.

A ma már többé-kevésbé letisztult Gyöngyösi-kánonnak azonban mind a mai napig vannak kérdéses pontjai. Példaként említhetjük a vitás szerzőségű *Igaz barátságok és szíves szeretetnek tüköre* című dráma szövegét, amelyet az irodalmi hagyomány Gyöngyösi-műként tartott számon, bár szerzőségének kérdése időről időre irodalmi viták ösztüzébe került. Badics még felveszi kiadásába a művet, s ugyancsak Gyöngyösi neve alatt hozza az RMDE 1960-as kiadása is. A kortárs Gyöngyösi-filológiában Latzkovits Miklós többször is érvelt Gyöngyösi-szerzőség mellett. E tekintetben a MAMÚL sem oszlatja el kételyeinket, hiszen bár Jankovics felsorolja Gyöngyösinek azon műveit is, amelyeket Gyöngyösinek tulajdonít a szakirodalom, a Gyöngyösinek tulajdonított művek közül csak a *Florentina* nem kap helyet végül kiadássorozatban.

Ugyancsak kérdéses pontnak tekinthető a 18. századi recepciótörténetben a marosvásárhelyi kollégium professzorának, Kovásznai Sándornak európai léptékű, több száz oldalas Gyöngyösi-kommentárja, amely, annak ellenére, hogy már Badics Ferenc is részletesen beszámol róla, s hogy Jankovics József is felhívja már említett utószavaiban figyelmünket a vásárhelyi professzor Gyöngyösit érintő munkásságára, mindmáig kéziratban maradt. Kovásznai nemcsak a kommentárral tiszteleg a legnagyobb költőelődnek tartott Gyöngyösi előtt, hanem 1788-ban hosszabb lélegzetű költeményt is ír tiszteletére *Gyöngyösiről való 210 magyar versek* címmel. A Kovásznai-kommentár elkészítése egybeesik az 1780–1790-es évek Gyöngyösi-vitájával, amely nézetünk szerint számos ponton épp a kommentár megszületésének körülményeivel árnyalható, ezért a doktori disszertációban a fentebb jelzett periódus vizsgálatára és a kommentár bemutatására is vállalkozunk.

2. A DISSZERTÁCIÓ FŐBB KÉRDÉSEI

A disszertáció három nagyobb fejezet köré épül, a fejezetek azonban számos ponton kiegészítik egymást, hiszen – mint a disszertáció alcíme is jelzi – bennük ugyanazon kérdéskörre fókuszálunk, csak a források közege változik: jelesül a Gyöngyösi-recepció kiadástörténeti kérdéseire.

Ennek a kontextusát vázolnánk fel a kiadástörténeti fejezetben, amelyben a Gyöngyösi-szövegek kiadásainak számbavételére vállalkozunk a kezdetektől napjainkig, nagyobb figyelmet fordítva a 18. század utolsó harmadának kiadói politikájára. A kiadástörténeti

áttekintés, mely elsősorban leíró és összegező jellegű, több kérdést is felvet – ezek közül talán a legfontosabb azoknak a megválaszolása, hogy milyen viszony vázolható fel Gyöngyösi munkáinak kiadás- és recepciótörténeti íve között? Az egyes gyűjteményes kiadásokat lehet-e valamiféle korszakhatárnak tekinteni, miként befolyásolják ezek a kiadások a Gyöngyösi-művek recepcióját, konkrétan Dugonics 1796-ban megjelent Gyöngyösi-kiadása milyen hatással van a korabeli Gyöngyösi-diskurzusra? A kiadástörténeti fejezet, rendszerező és áttekintő jellegénél fogva ugyanakkor nem vállalkozik részletes könyv- és nyomdászattörténeti elemzésre, hanem elsősorban a Gyöngyösi-kiadásokat igyekszik számba venni az 1664-es évtől napjainkig, az összegzés során főként Badics Ferenc és Jankovics József kutatásaira, munkáira alapoztunk.

A kiadástörténeti összegzés szorosan kötődik a disszertáció negyedik–hatodik fejezetéhez: az 1780–1790-es évek Gyöngyösi-diskurzusának vizsgálata során arra keressük a választ, hogy az egyes kiadástervezetek hogyan befolyásolják a korszak irodalmi beszédmódját, melyek voltak Dugonics gyűjteményes kiadásának az előzményei, vannak-e, s ha igen, milyen eltérések mutathatóak ki az 1780–1790-es évek Gyöngyösi-kiadástervezetei között? Ezeknek a kiadástervezeteknek a sikere vagy sikertelensége mennyiben járult hozzá Gyöngyösi 18. századi népszerűségéhez, majd népszerűségének hanyatlásához?

A Kovásznai Sándor kiadástervezetét ösztönző és segítő Ráday Gedeon ízlésformáló és az ő tudományszervezői törekvései eredményeként megszülető kommentár kapcsán a kutatás kiindulópontját három, irodalomszociológiai, mikrohistóriai és műfajelméleti kérdéskör képezi, amely a módszertan irányultságát is behatárolja. Célunk ugyanis az, hogy ennek a – szakirodalomban sok ellentmondást átörökítő – kiadástervezetnek a mikrokontextusait feltárjuk. Ezzel az induktív eljárással a 18. századi erdélyi tudományosság összképét árnyalhatjuk: a 18. század második felében főként Teleki Sámuellel, majd a század végen Aranka Györggyel fémjelezhető erdélyi tudományosság számos olyan literátort mozgósított, akiknek munkássága nélkül e század végi törekvések elképzelhetetlenek lettek volna.

Az első nagyobb kérdéskör így annak a szociokulturális hálónak a feltárására irányul, amely Gyöngyösi gyűjteményes kiadásának háttérében húzódik, s amelyről a Gyöngyösi- és Kovásznai-szakirodalomban eddig ellentmondó megállapítások éltek. Az V. fejezet

másik hangsúlyos pontját Kovásznai Sándor *Főnix*-kommentárja képezi, ennek teljes átíratát a dolgozat melléklete tartalmazza, csakúgy, mint Kovásznai Sándornak Ráday Gedeonhoz írott leveleit. A Gyöngyösi-kommentár műfajelméleti megközelítésének alapkérdése, hogy a jelentős magyar irodalmi előzmények nélkül megszülető Kovásznai-jegyzet milyen problémakörök mentén közelít a Gyöngyösi-életműhöz, melyek lesznek azok a szegmensei, amelyek más mederbe terelhetők volna a korabeli Gyöngyösi-recepciót? Milyen kapcsolati hálóba illeszthető Kovásznai munkája, s miként lehetséges, hogy a 18. század végi Marosvásárhelyen élő Kovásznainak a több száz oldal terjedelmű kommentárja teljesen kiszorult a Gyöngyösi-recepcióból? A fentebbi kérdések alapján joggal tételezhetjük a Gyöngyösi-recepció legproblematisabb és egyben legizgalmasabb kérdésének a 18. század utolsó két évtizedében bekövetkezett fordulópontot.

Ráday Gedeon körének kiadói törekvései a kiadástörténeti áttekintés kontextusába helyezve jelzik a 18. század végi Gyöngyösi-kiadások főbb irányvonalait, amelyek, nézetünk szerint, a Gyöngyösi-recepcióban is jelentős változásokat eredményeznek. Erre a kiadás- és recepciótörténeti mozgásra reflektál a dolgozat utolsó fejezete. A 18. század utolsó harmadában bekövetkezett recepciótörténeti váltás központi figuráját ugyancsak Ráday Gedeonban látjuk, s az utolsó fejezet ennek a központi szerepnek az ismérveit próbálja körüljárni úgy, hogy megpróbál választ keresni arra a paradoxonra, mi készíteti Rádayt a Gyöngyösi-életművel kapcsolatos kettős véleményének megfogalmazására? Azaz a különböző kiadás- és hatástörténeti diskurzusok mennyiben tekinthetők a Kazinczy-ítélet előzményeinek, a Kovásznai–Ráday–Kazinczy-levelezés együttes olvasata mennyiben támasztja alá azt a megállapításunkat, hogy a Gyöngyösi-recepcióban bekövetkezett 18. század végi fordulópont elsősorban Ráday Gedeonhoz köthető.

A kiadástörténeti fordulópont háttértörténete és az 1780–1790-es évek Gyöngyösi-vitája, valamint Kazinczy ízlésformáló tevékenységének együttes vizsgálata a recepciótörténetben bekövetkezett fordulópont előzményeire is rávilágíthat. A századvég Gyöngyösi-ismérveinek feltérképezése, valamint a Ráday–Kovácsnai-, Ráday–Kazinczy-levelezés együttes olvasata során a legfontosabbnak a Gyöngyösi-univerzumra reflektáló megállapítások működési mechanizmusai bizonyulnak. Milyen regiszterben szólnak

meg a Gyöngyösit érintő első, irodalomtörténeti méltatások, a változó irodalmi nyilvánosságformák közegében – historia litterariák, folyóiratok, irodalmi levelezések, előszavak – miként alakulnak ki, módosulnak és rögzülnek a század folyamán kialakult, Gyöngyösire vonatkozatható jegyek. Az irodalmi hagyomány kapcsán formálódó beszédmodok milyen regisztereit érintik a költő életművének, s ugyancsak nem elhanyagolandó kérdés, hogy az egyes művek kapcsán kialakult vitákban melyek lesznek azok a főbb érvek, amelyek a későbbiekben meghatározzák a Gyöngyösi-diskurzust s a századvég Gyöngyösi-kiadásait, a különböző nyilvánosságformák hogyan alakítják a vita főbb pontjait, milyen retorikai–poétikai érvek vannak a Gyöngyösi-hagyományt elutasító, illetve magasztaló értelmezéshez.

A disszertációban tehát a fentebbi hármas szereposztású (Kovásznai–Ráday–Kazinczy) irodalomtörténeti kitekintésben az 1780–1790-es évek Gyöngyösi-vitáját taglaljuk úgy, hogy egyben feltételezzük: a jelzett periódus Gyöngyösi-diskurzusában jelentős fordulatváltás következik be, s ennek központi figurája Ráday Gedeon.

3. A DISSZERTÁCIÓ SZERKEZETE ÉS EREDMÉNYEI

A disszertáció – célja szerint legalábbis – hármas feladatot vállalt magára. Egyrészt a recepciótörténeti fordulat évtizedeinek, az 1780–1790-es évek formálódó nyilvánosságtereinek vizsgálatával, azaz konkrétan a Dugonics-féle kiadás, valamint az azt megelőző párhuzamos kiadástervezetek és a levelezések szinkrón vizsgálatával Ráday Gedeon kettős irodalomszemléletét jártuk körül úgy, hogy a Gyöngyösi-recepció fordulópontját Ráday Gedeon személyéhez kötöttük.

Másrészt a kiadástervezet mikrokontextualista vizsgálata lehetővé tette a Gyöngyösi- és Kovásznai-szakirodalomban ellentétes vélemények részbeni tisztázását.

Harmadsorban pedig Kovásznai Sándor kommentárjának átírásával és bemutatásával olyan forrásanyagot sikerült feltárni, amely a Gyöngyösi-recepciótörténetet kutatók számára további, meglehetősen széles spektrumú megközelítési módozatokat rejt magában, hiszen választott értelmezési szempontjai megfelelnek a nemzetközi kommentárirodalom elvárásának, s számos olyan értelmezési lehetőségre hívta fel a figyelmet, amelynek meglátásai részben ma is érvényesek és kamatoztathatók.

A levelezésekben kibontakozó Gyöngyösi-vita kontextusát a kiadástörténeti fejezettel igyekeztünk felvázolni. A felsorakoztatott kiadások kapcsán összefoglaltuk az egyes művek háttértörténetét, illetve utaltunk az egyes kiadások főbb szövegeltéréseire is. Az összegzés során az egyes nyomdahelyek és nyomdászok, valamint az egyes kiadók, könyvsorozatok bizonyultak irányadónak. A kiadások közül részletesen csak az 1796-ban megjelent Dugonics-művel foglalkoztunk. Dugonics kiadása azonban a dolgozat tárgyát és tárgyalt korszakát tekintve igen lényeges – a Kovásznai Sándor kiadástervezetével párhuzamba állítva ugyanis jól jelzi a 18. század utolsó harmadának tudománytörténeti állapotát: a formálódó irodalmi nyilvánosságnak nincsenek még meg azok az intézményesített terei, amelyek lehetővé tették volna, hogy az egyidejű, nem egy esetben lokális irodalomszervezői, kutatói törekvésekről a korszak literátorai értesüljenek. Ilyen értelemben talán nem árt hangsúlyozni a marosvásárhelyi kollégium körül kialakult literátorok munkásságát, s tágabb értelemben Erdély szerepét, hiszen, Kovásznai nemcsak a Janus Pannonius-filológiában hoz újat, hanem Gyöngyösi-kiadástervezetében a Dugonicséinál jóval hitelesebb eredményeket ér el.

Kiindulópontunk az első nagyobb fejezetben az volt, hogy Gyöngyösi István műveinek kiadás- és recepciótörténete szerves összefüggésben van egymással, s a recepciótörténeti változások lecsapódnak a kiadástörténetben, s ez fordítva is igaz. A disszertáció kiadástörténeti részében ezért úgy véltük, a Gyöngyösi-recepció főbb állomásai meghatározó kiadásokhoz köthetők, s ekként öt nagyobb korszak vázolható fel, s mindegyik korszakot egy-egy olyan nagyobb lélegzetű kiadás zárja, amely nemcsak összegzi az előző korszak Gyöngyösi-ismérvét, hanem irányadónak is bizonyul a további Gyöngyösi-filológia számára. Ezek a mérföldkönek nevezett kiadások koronként változó igénnyel lépnek fel: a Dugonics-féle kiadás célja az életmű rendszerezése, a szerzői biográfia megalkotása – szándéka szerint az első kritikai megközelítést adná a barokk kori szerző művének, a minél tökéletesebb szövegközlés mellett vállalkozik a Gyöngyösi-univerzum értelmezésére is. Célja ellenére az 1796-os kiadás nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, nemcsak a Kovásznai-kommentár eredményeit hagyja figyelmen kívül, hanem a Gyöngyösi-életmű és -biográfia együttes olvasatából származtatható tanulságokat sem sikerül levonnia.

Dugonics munkája jól jelzi, a magyar felvilágosodás literátorainak nagyarányú, a historia litteraria megírására tett kísérletei, valamint az irodalmi hagyománnyal kapcsolatos szövegközlései nem függenek az irodalmi hagyományról kialakított negatív nézetektől – a Zrínyi-kiadáson fáradozó Kazinczy – a Gyöngyösiről kialakított negatív véleménye ellenére – fájjalja, hogy Dugonicsnak nem sikerült a felvállalt kiadói munkát kellő tudományossággal elvégeznie, s Döbrenteinek írt egyik levelében el is marasztalja emiatt a Gyöngyösi-szövegvilágot tovább rontó Dugonicsot.

A kiadástörténeti vázlat a fentebbiek mellett arra is rávilágított, hogy a koronként változó Gyöngyösi-kép újabb és újabb művekkel bővül – ennek a fokozatos bővülésnek tudható be az is, hogy különböző korszakok más-más Gyöngyösi-művet helyeznek előtérbe – a változó irodalomszemlélet számára más-más szövegek válnak fontossá. A *Murányi Vénus* és a *Főnix* lesz az a két mű, amelyek mentén a Gyöngyösi-univerzum megítéltetik.

A Kovásznai–Zilai–Ráday-kiadástervezet előzményeinek vizsgálata kapcsán az alábbi következtetések vonhatók le: 1. A kiadástervezet konkrét kezdeményezője Zilai Sámuel, tehát nem Kovásznai és Ráday kapcsolatával kezdődnek a munkálatok; A Ráday-levél címzettje nem Kovásznai Sándor, hanem Zilai Sámuel; Ráday Gedeon Zilaitól értesül, hogy Kovásznainak régóta dédelgetett terve Gyöngyösi megjobbított kiadása, a Gyöngyösi-kiadás előmunkálatai tehát az 1787-es évre tehetők, Ráday és Kovásznai kapcsolata, a munkálatok tényleges kezdetei pedig 1789-re datálhatók. Kovásznainak Szombathi Jánoshoz írt levele nem a kiadási munkálatok végén, 1791-ben születik, hanem feltételezhetően az 1780-as évek első felében. 2. Kovásznai Gyöngyösivel kapcsolatos, Rádaytól független munkássága nem az 1780-as évek végére tehető, hanem 1779-re.

A Kovásznai-, Zilai- és Ráday-levelezés vizsgálata képezte az ötödik fejezet másik hangsúlyos pontját. A fentebbi kérdések tisztázásán túlmenően leszögezhetjük, hogy a Kovásznai–Ráday közt folyó vita nemcsak az egyes Gyöngyösi-szövegek szerzőségének kérdéséről szól. Ráday és Kovásznai beépíti érvrendszerébe a korszak Gyöngyösi-diskurzusának főbb elemeit is. Ezek azonban már nem egy statikus Gyöngyösi-kép jellemzői lesznek, hanem egy filológiai polémia – szövegszintű példákkal illusztrált – argumentumai. Így kerül bizonyítékként előtérbe a Magyar Ovidius metaforája, a Zrínyi–Gyöngyösi-párhuzam kérdése, a mű-szerző dilemmája, az antikvitas és imitációelv

problémája. A levelezés ugyanakkor a kommentár legfontosabb forrása is, hiszen a levelekben elhangzó érvek a kommentárban nyerik el végleges, letisztult formájukat.

Kovácsnai Sándor kommentárjának legfontosabb hozadéka, hogy részletesen tárgyalja a Gyöngyösi-recepcióban a későbbi korok során felmerült főbb kérdéseket – saját korának poétikai és történelmi koncepciója alapján, s a humanista kommentárirodalom műfaji elvárásaihoz igazodva részletesen kitér a Gyöngyösi-mű retorikai, történelmi és poétikai vonzataira. Az imitációelvű Gyöngyösi-poétikát egy alapvetően imitációelvű ars poéticaival közelíti meg, s igyekszik élesen különválasztani történelmet és poézist a jegyzékek során, anélkül azonban, hogy értékbeli különbséget tenne a kettő között. Mindkettőben egyaránt Gyöngyösi érdemét látja és dicséri.

Az utolsó fejezet a változó irodalmi nyilvánosságformákban kibontakozó Gyöngyösi-diskurzust tárgyalja. Ráday szerepe ebben a kontextusban is megkerülhetetlen, s ahogy Kovácsnai esetében a kiadási munkálatok el sem kezdődhettek Ráday segédlete nélkül, úgy Kazinczy Gyöngyösi-ítélete sem születhetett volna meg Ráday vélemény- és ízlésformáló hatása nélkül. Ráday kétféle, egyazon időben elhangzó Gyöngyösi-ítélete mindazon által nem zárja ki egymást, hiszen a historia litteraria megírására tett kísérletei magukba foglalták az irodalmi régiségként kezelt Gyöngyösi-szövegek kiadását, míg a formálódó irodalmi közízlés, a magyar költészet irányának kijelölésében más, a Zrínyi-féle „eredetiség” szempontjait tartja már szem előtt, s véli meghaladottnak a Gyöngyösi-féle verselést és tematikát, s nem utolsósorban más-más elméleti premisszákból indulnak ki Ráday vitapartnerei.

Eszerint leszögezhetjük, hogy Ráday kettős irodalomszemléletének tudható be részint a Gyöngyösi-kanon 18. századi alakulása, s részint a Kovácsnai-kommentár sorsának alakulástörténete is, illetve, hogy a Gyöngyösi-recepció 18. század végi fordulatát nem lehet kizárólag Kazinczy Ferenc személyéhez kötni, s nem lehet egyértelműen lezártként kezelni. Bár kétségtelen, Kazinczyt épp a korszak irodalmi életében betöltött szerepe legitimálja a végszóként elhangzó ítélet meghozatalára az irodalmi hagyománnyal kapcsolatos vitában – és épp ez a vezérszerep az, ami kanonizálta és konzerválta számunkra a Zrínyivel szemben alulmaradó Gyöngyösi-képet. Ez a fajta szemléletmód feltételez egyfajta kronológiai, történelmi rendet, s azt a képzetet keltheti a Gyöngyösi-recepciótörténetet kutató számára, hogy a Gyöngyösi-utóéletben bekövetkezett váltásnak

vannak jól körülhatárolható, fokozatokban mérhető korszakai. A különböző forráscsoportok szinkrón vizsgálatával azonban egyértelművé válik, hogy, míg Kazinczy a Rádayval váltott leveleiben a Zrínyi–Gyöngyösi-vitának eldöntéséhez gyűjti és fejti ki érveit, ugyanazon időben Kovásznai Sándor és Ráday Gedeon a korszak legalaposabb Gyöngyösi-kiadását tervezi.

A disszertáció utolsó fejezetében tehát egyrészt jelezni kívántuk: a Gyöngyösi-recepcióban Kazinczy ítélete már csak zárszava, és nem kezdete a Gyöngyösi-vitának, s a Kazinczy-ítélet egyes szegmensei a Ráday-levelekből kimutathatók, másrészt igyekeztünk a Kazinczy-életút első szakaszának alakuló Gyöngyösi-képét bemutatni. Kazinczy és Ráday kétirányú hagyományszemlélete tükrében a korszak hagyományképeinek komplex jellegére reflektáltunk, Kazinczy nézeteinek alakulástörténete ugyanis igazolni látszik a fentebbi kép polarizáltságát, a különböző irodalmi beszédmódok diszkurzív jellegét, s hogy Ráday és Kazinczy hallgatása Gyöngyösinek az irodalmi kánonból való kirekesztéséhez vezetett.

ÉRTEKEZÉSEK A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBŐL

A barokk udvari szerelem dramaturgiája. Az Iskola és színház konferencia előadásai. Academia Ludi et Artis, 2002.

Magyar Ovidiusok és Impostorok. *Erdélyi Múzeum*, 2004/3–4., 57–68.

Gyöngyösi István műveinek kiadástörténete. *Nyelv- és Irodalomtudományi közlemények*, 2004/1–2., 3–26.

Florentina, avagy a barokk szerelem dramaturgiája. In EGYED Emese (szerk.): *Néző, játék, olvasó. Dráma- és színháztörténeti tanulmányok*, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2004, 7–16.

„Valjon inkább nem poesisi költeményé mindez?” Kovásznai Tóth Sándor Gyöngyösi-értelmezéséhez. In HEGEDŰS Béla (szerk.): *Historia litteraria a 18. században*, Budapest, Universitas Kiadó, 2006, 371–385.

Levelek hagyománykonceptiója. *Erdélyi Múzeum*, 2007/3–4., 25–38.

Kovácsnai Sándor Előljáró beszéde az Olvasóhoz. *Nyelv- és irodalomtudományi Közlemények*, 2007, 1–2, 123–127.

„Még meg-jó Gyöngyösinek a' betsületi.” Adalékok egy kiadástervezet háttéréhez, *Erdélyi Múzeum*, 2009/1–2., 28–40.

Kovácsnai Tóth Sándor Gyöngyösi-kommentárja (szövegközlés), in *Magyarországi gondolkodók – 18. század*. Válogatta, szerkesztette és az utószót írta TŰSKÉS Gábor, Kortárs Kiadó, Budapest, 2010.

Kovácsnai Sándor levele id. Ráday Gedeonhoz és a Porábúl meg-éledett Fónixhez fűzött kommentárrészlet. *Lymbus*, 2011. (Megj. előtt)

2011. szeptember 9.

Doktorandus,
Demeter Zsuzsa